

calities. In activity of agricultural and the urban areas are esteemed as historically formed natural-social-economical territorial commonalities, which have developed in borders of certain terrain. They are characterized by specific functional frame, general designed and specific functions in development of company and are in constant development. There are detected general trends in development of manufacturing, demographic, recreational, historic-cultural, nature protection and administrative functions in the rural and urban areas.

УДК 338.439.5(477.51)

О.О. Афоніна

АНАЛІЗ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано галузеву структуру продовольчого ринку Чернігівської області. Подано оцінку продовольчих ринків рослинницької і тваринницької продукції.

Постановка проблеми. Продовольчий ринок для Чернігівщини є економічною основою функціонування її господарського комплексу. Однак на сьогодні продовольчий ринок області характеризується розбалансуванням структури, розривом виробничо-технологічних зв'язків між сферами ринку, розвитком тенденцій до деспеціалізації виробництва продукції, порушенням пропорцій між основними його сферами.

Враховуючи докорінні зміни економічних зasad функціонування агропромислового комплексу та вимоги до розвитку обласного ринку продовольства необхідно розробити методичні підходи до оцінки ефективності його функціонування. Недостатньо розробленими і висвітленими залишаються питання галузевої структури продовольчого ринку на рівні області.

Формулювання мети. Метою роботи є аналіз галузевої структури продовольчого ринку Чернігівської області.

Виклад основного матеріалу. Продовольчий ринок – це територіальна соціально-економічна система, що функціонує у сфері обігу продовольчих товарів на основі взаємодії попиту, пропозиції та ціни і розвивається за відповідними економічними й суспільно-географічними законами. Обласний продовольчий ринок є складним інтегрованим територіальним виробничо-споживчим утворенням, що забезпечує єдність території з точки зору організаційно-економічної цілісності розміщених на ній господарських суб'єктів, і дозволяє організувати раціональний принцип управління, за якого область виступає як самостійна, комплексно-пропорційна управлінська одиниця [2]. Головними компонентами продовольчого ринку є продуктові підкомплекси. Це сукупність підприємств і організацій різних галузей, пов'язаних з виробництвом і переробкою певного виду сільськогосподарської сировини; сформувались на основі вертикальної інтеграції, яка базується на вертикальних технологічних зв'язках

між послідовними стадіями переробки сировини [3]. Тому, аналіз галузевої структури продовольчого ринку обласного рівня проводиться за продуктовими підкомплексами та їх ринками, що визначають спеціалізацію агропродовольчого виробництва області.

Зернопродовольчий ринок – це система взаємопов'язаних спеціалізованих галузей і виробництв, зайнятих вирощуванням зернових і бобових культур, заготівлею, переробкою зерна та реалізацією кінцевої продукції. Він включає сільськогосподарські підприємства, які спеціалізуються на вирощуванні продовольчого і фуражного зерна; елеваторно-складське господарство і підприємства борошномельно-круп'яної, комбікормової, макаронної та хлібопекарної промисловості, а також підприємства, що виробляють із зерна харчові концентрати, крохмаль, спирт, пиво; роздрібну торгівлю хлібом.

Основна ланка зернопродовольчого ринку – зернове господарство. За даними 2010 року у структурі посівних площ Чернігівщини переважала група зернових та зернобобових культур. Її частка становила 60,8%, проти 43% у 1990 році.

Середня урожайність зернових культур за період з 1990 по 2010 роки зросла на 18% за рахунок зростання врожайності кукурудзи на зерно. Варто зазначити, що у 2010 році урожайність зернових культур, крім кукурудзи на зерно, не досягла рівня 1990 року. Збільшення урожайності зернових та зернобобових культур спостерігається на фоні загального зниження посівних площ на 17,2%. Зазначені факти свідчать, що в сільському господарстві впроваджується інтенсивна форма землеробства, в основі якої лежить не збільшення посівних площ, а зростання урожайності сільськогосподарських культур за рахунок дотримання науково-обґрунтованої системи обробітку ґрунту, внесення мінеральних добрив та обробітку новими ресурсозберігаючими видами сільськогосподарської техніки.

Для виробництва зернової продукції, як і для всього сільського господарства характерною є територіальна диференціація виробництва, що зумовлена комплексом природних, суспільно-географічних, економічних, екологічних та інших причин. Територіальну організацію виробництва зернової галузі необхідно розглянути в розрізі адміністративних районів.

За валовими зборами зернових культур першість утримували Бахмацький, Бобровицький, Варвинський, Ічнянський, Носівський, Прилуцький та Срібнянський райони. Їх частка у валовому зборі зерна перевищила 50%. Позитивна динаміка росту валових зборів зерна пов'язана із менеджментом керівників мі-

сцевих сільськогосподарських підприємств, які зуміли створити сприятливі умови для розвитку зернової галузі.

Попри високі показники росту є райони, де виробництво зерна скоротилося (Новгород-Сіверський, Чернігівський, Щорський, Семенівський, Городнянський, Корюківський, Козелецький, Сосницький, Ріпкинський райони). Таке різке падіння виробництва зернової продукції пояснюється несприятливим інвестиційним кліматом та відносно низькою родючістю ґрунтового покриву північних районів Чернігівської області.

Обсяги реалізації зернових культур підприємствами області становили 1300108,1 грн. Найвищі обсяги реалізації зернової продукції спостерігалися в м. Чернігів та Ніжинському районі, що пояснюється близькістю ринків збуту. Найнижчі – у Новгород-Сіверському та Ріпкинському районах. Причинами такого становища є незручне географічне положення та несприятливість природних умов для вирощування зернових культур.

Протягом 2003-2010 рр. обсяги виробництва продукції борошномельно-круп'яної промисловості значно зменшилися. Наполовину менше вироблено круп; на 22,3% – житнього і пшеничного борошна.

Підприємства хлібопекарської та макаронної промисловості мають повсюдне поширення. Хлібозаводи розміщуються в усіх райцентрах, окремих селищах міського типу й великих сільських поселеннях. Починаючи з 2004 року в галузі спостерігається падіння обсягів виробництва хлібобулочних виробів з 71954 т у 2004 році до 50411 т у 2010 році.

Виробництво макаронних виробів зосереджене на Чернігівській макаронній фабриці, а також окремих заводах продтоварів районних центрів. Валове виробництво макаронної продукції за 2003-2010 роки зросло на 3,5%.

Зернопродуктовий ринок Чернігівської області характеризується динамічним розвитком зернового виробництва та незначним спадом в сфері переробки зернової продукції, що пояснюється вимогами ринку та значною часткою експорту сировини за межі регіону.

Ринок цукру – це виробничо-економічна система, що здійснює виробництво, транспортування, зберігання цукрових буряків та їх переробку, а також реалізацію цукрової продукції. Основою його формування є сприятливі природні умови для вирощування цукрових буряків.

Бурякоцукровий комплекс виробляє для галузей харчової промисловості цукор та ряд супутніх і побічних продуктів (патоку, харчові кислоти), для сільськогосподарських підприємств – корми (жом, мелясу) і добрива (дефекат). Він має тіsnі зв'язки з галузями транспорту і торгівлі.

Виробництво цукру залежить від ресурсозабезпеченості комплексу. Найбільші обсяги виробництва цукру припадають на період збирання врожаю, в часовому еквіваленті це осінь-зима.

За період з 1990 по 2010 роки посівні площини під цукровим буряком скоротилися на 71,4% (з 40,5 тис. га до 11,6 тис. га), а обсяги валових зборів цукрових буряків на 65% відповідно. Як наслідок, відбувся спад у обсягах заготівлі сировини переробними підприємствами та виробництві цукру-піску.

Найбільші показники валового збору цукрових буряків мають, ті райони, які мають сприятливі природні умови для їх вирощування, а також близько розташовані переробні підприємства, які в останні роки самі для себе вирощують сировину, щоб забезпечити свої ж виробничі потужності на бурякопереробний сезон.

На території Чернігівської області виділяється бурякосійний ареал, частка якого у виробництві цукрових буряків складає 99,6%. До нього входять Бахмацький, Бобровицький, Борзнянський, Варвинський, Ічнянський, Ніжинський, Носівський, Прилуцький, Срібнянський, Талалаївський адміністративні райони, в яких сформувалися сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування цукрових буряків.

На території Чернігівської області сезонно функціонує п'ять підприємств цукрової промисловості Линовицький, Парафіївський, Бобровицький, Носівський та Новобиківський цукрові заводи загальною потужністю 85 тис. т на рік. У 2010 р. цукровими заводами області вироблено 33,4 тис. т цукру-піску, що становило 57,3% відповідного показника 2003 року.

Через обмеженість ринків збути протягом останніх років продукція реалізовувалась за цінами нижчими від собівартості, що негативно вплинуло на діяльність цукрового ринку.

Картоплепродуктовий ринок – це система взаємопов'язаних спеціалізованих виробництв, що здійснюють вирощування й заготівлю картоплі та переробку її переважно на крохмаль та спирт.

Основа сировинної бази – вирощування технічної картоплі. За період з 1990 по 2009 роки посівні площини під картоплею скоротилися на 46%, проте обсяги валового збору картоплі залишилися майже на одному рівні. Основною причиною стабільності на картоплепродуктовому ринку є зміна орієнтирів у вирощування картоплі із сільськогосподарських підприємств до господарств населення. Частка приватних селянських господарств у вирощуванні картоплі зросла з 51% у 1990 році до 96% у 2010 році. Це дозволило підвищити її урожайність на 27% (зі 103,2 ц/га до 141,1 ц/га).

Чернігівщина має сприятливі агрокліматичні умови для розвитку картоплярства, тому вирощуванням картоплі займається населення всього регіону. Провідні позиції у виробництві картоплі займають: Козелецький, Прилуцький, Чернігівський, Менський, Ніжинський райони.

Суттєво змінилася структура реалізації картоплі. Якщо у 1990 році частка переробних підприємств склада 83,9%, то у 2010 році – 4,5%. Натомість зросла частка реалізації картоплі на ринку, товарних біржах та аукціонах. Причиною різкої зміни структури реалізації стало падіння виробництва картоплі сільсько-господарськими підприємствами та ріст частки приватних селянських господарств.

Картоплю, реалізовану переробним підприємствам, переробляють на крохмаль або спирт. Становлення і розвиток крохмального виробництва зумовлене значним ступенем розвитку картоплярства в регіоні. Підприємства тяжіють до джерел сировини і тому розміщуються в районах виробництва та переробки картоплі. На території Чернігівської області діє чотири крохмальні заводи – Семенівський, Петрівський (Щорський район), Нехаївський (Коропський район) та Пелюхівський (Ічнянський район).

Виробництво крохмалю та крохмальних продуктів значно зменшилося. У 2010 році загальні обсяги виробництва крохмалю склали 2106 т, що становить лише 71% відповідного показника 2003 року і свідчить про поступове падіння виробництва та попиту на продукцію галузі.

Отже, сучасний стан картоплепродуктового ринку характеризується стабільністю показників виробництва та кризовим станом переробної ланки, що зумовлено ростом частки реалізації картоплі безпосередньо на ринку.

Ринок м'ясної продукції – це система спеціалізованих галузей, пов'язаних з кормовиробництвом, виробництвом м'яса, його промисловою переробкою, реалізацією кінцевої продукції, виробничою та соціальною інфраструктурою, що обслуговує ці галузі.

Основою формування ринку м'ясної продукції Чернігівщини є м'яснє скотарство та свинарство, меншою мірою птахівництво. За період з 1990 по 2010 роки поголів'я ВРХ скоротилося на 83%, свиней – 68%, овець та кіз – 84%, птиці – 52%. Причини катастрофічного скорочення поголів'я свійських тварин: економічна збитковість сільськогосподарського тваринництва.

Виробництво м'яса у забійній вазі у всіх категоріях господарств у 2010 році склало 21,2% відповідного показника 1990 року.

Заготівлю м'яса та його переробку здійснюють переважно підприємства м'ясної промисловості. Основним типом таких підприємств є м'ясохомбінат, де

поєднується забій худоби, первинна і вторинна переробка, виробництво м'яса і м'ясопродуктів, м'ясних напівфабрикатів і консервів, жирів, тваринних кормів, медичних препаратів, тощо. Спеціалізовані підприємства (м'ясопереробні та ковбасні комбінати) виробляють м'ясопродукти лише із сировини, що надходить з м'ясокомбінатів.

У 2010 році виробництво м'яса у забійній вазі склало 40,3 тис. т. За цим показником Чернігівська область займає 22 місце (1,9%) в Україні. У структурі реалізації на забій найбільшу частку (51%) становить велика рогата худоба, 30,4% – свині, 11,8% – птиця. Проте слід відмітити, що за останні роки майже удвічі зросла питома вага м'яса птиці за рахунок скорочення поголів'я великої рогатої худоби.

Протягом останніх років становище у м'ясопереробній галузі стабілізувалося. Позитивні тенденції спостерігаються у виробництві яловичини (+18%), м'яса та субпродуктів пташиного походження (+87%). Зростання обсягів виробництва пояснюється вимогами ринку та рентабельністю вирощування птиці. За період з 2003 по 2010 роки виробництво ковбасних виробів скоротилося на 48%. Падіння виробництва пояснюється обмеженістю ринку якісної сировини.

Проведений аналіз свідчить, що стан ринку м'ясної продукції стабілізувався, проте є проблеми які досі залишаються не вирішеними. Це збитковість тваринницької галузі в господарствах всіх категорій, як наслідок - нестача якісної сировини для переробних підприємств, що змушені завантажувати свої виробничі потужності імпортною сировиною не завжди високої якості.

Ринок молочної продукції – це система спеціалізованих галузей, пов’язаних з виробництвом молочної сировини, її промисловою переробкою, транспортуванням та реалізацією кінцевої продукції, виробничу та соціальною інфраструктурою, що обслуговує ці галузі.

На сьогодні сировинна ланка молокопродуктового ринку – молочне скотарство знаходиться в кризовому стані. Протягом 1990-2010 рр. відбулося скорочення чисельності дійного стада великої рогатої худоби на 69%.

Характерною рисою розвитку молокопродуктового ринку є зміна орієнтирів виробництва молока. Зросла частка виробництва молока в особистих селянських господарствах з 28,2% у 1990 році до 71,7% у 2010 році. Це пояснюється руйнуванням колгоспно-радгоспної системи господарювання на селі та неможливістю працевлаштування на селі населення працездатного віку. Зростання обсягів виробництва молока в особистих селянських господарствах призвів до зниження якості молочної сировини, що реалізується переробним підприємствам. Це молоко не придатне для подальшої переробки на продукти з відносно

тривалим терміном зберігання, через порушення стерильності в технологічних процесах.

На фоні загального скорочення чисельності дійного стада, намітилася тенденція зростання його продуктивності. Протягом 1995-2010 рр. середній річний удій молока від однієї корови збільшився на 48%. Причиною такої ситуації є поступовий перехід господарств на інтенсивні технології у тваринницькій галузі.

Протягом 2003-2010 рр. обсяги виробництва молока скоротилися на 37%, що призвело до зменшення обсягів виробленої молочної продукції, зокрема вершкового масла. Натомість зросло виробництво сичужних сирів та жирних сирів, що диктується попитом на ринку на відповідну продукцію.

Випуск молочної продукції здійснюють 22 підприємства, які розміщуються по території Чернігівської області залежно від наявної сировини та масового споживача.

Ринок молочної продукції – це той сектор продовольчого ринку, якому властивий стабільний розвиток і перспектива зростання показників у найближчі роки.

Олійнопродуктовий ринок включає виробництво насіння олійних рослин та переробні підприємства, які вироблять олію, маргарин, мило, здійснюють гідрогенізацію та розщеплення жирів і пов'язаних з ними продуктів, а також доставку та реалізацію готової продукції.

За період з 1990 по 2010 роки валовий збір соняшнику, як головної сировини, зріс на 96,5% (з 2,2 тис. т до 61,0 тис. т). Хоча соняшник не традиційна культура для півночі України, проте він посідає чільне місце у структурі виробництва зернової продукції лісостепової частини Чернігівської області. У 2010 році положення на олійнопродуктовому ринку значно покращилося, (обсяги виробництва олії нерафінованої зросли на 30% порівняно з 2003 р.). Найбільший виробник цього виду продукції – ВАТ “Ніжинський жиркомбінат”. Стан олійнопродуктового ринку в Чернігівській області характеризується насиченістю ринку продукцією інших регіонів, де виробництво олії і вирощування соняшнику мають більшу економічну ефективність. В той же час ресурси області дозволяють заповнити ринок продукцією власного виробництва.

Висновки. Головним пріоритетом удосконалення галузевої структури продовольчого ринку є активізація господарської діяльності у харчовій промисловості. З огляду на виробничу спеціалізацію сільського господарства та перспективи розвитку споживчих ринків продовольчої продукції, першість у системі структурних пріоритетів харчової промисловості регіону слід віддати м'ясній та молочній галузям. Найперспективнішими у даному відношенні вигляда-

ють підприємства, які володіють значним виробничим і трудовим потенціалом та характеризуються найкращими економічними показниками виробничої діяльності.

Література

1. Виробництво основних видів промислової продукції в Чернігівській області [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/promisl/> 2. Запотоцький С.П. Територіальна організація продовольчого ринку Черкаської області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / Запотоцький Сергій Петрович; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.– К., 2002.– 42 с. 3. Пістун М.Д. Географія агропромислових комплексів: Навч. посібник / Пістун М.Д., Гуцал В.О., Провотар Н.І. - К.: Либідь, 1997. – 200 с. 4. Сільське господарство України – 2009: [стат. зб. / за ред. Ю.М.Остапчука]. – Київ: Техніка, 2010. – 367с.

Summary

Afonina O.O. The Analysis of Branch Structure of Food Market of the Chernihiv Region.

In the article the branch frame of the food market of the Chernigov area is parsed. Dan an estimation of the food markets vegetative and cattle-breeding production.

УДК 327: 91[(477)]: (4 – 6єс) (084.4)

М.В. Черняк, Л.М. Кушнір

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті визначені основні стратегічні напрями та принципи державної регіональної політики, які потрібно підкріплювати на всіх рівнях співпраці.

Метою даного наукового дослідження є аналіз основних стратегічних напрямів та визначення принципів державної регіональної політики.

Україна започатковує державну регіональну політику, засновану на європейських цінностях, засадах демократії та національної єдності, орієнтовану на підвищення економічних та соціальних стандартів життя кожного громадянина. Саме тому особливої актуальності набуває проблема ефективного використання регіонального потенціалу.

Сучасний етап розвитку світової спільноти характеризується наявністю двох потужних процесів у системі міжрегіональних відносин, з одного боку – це посилення глобалізації них процесів, а з іншого – зростання регіоналізації. Проблеми економічної ролі Української держави, зокрема на регіональному рівні, стали ще більш актуальними в умовах глибоких ринкових трансформацій національної та регіональної економіки. Майбутнє України, підйом її економіки та культури, розвиток демократичних принципів організації суспільства безпосередньо залежить від потенціалу регіонів. Важливу роль у дієвості регіональної політики України має інституційно-правове забезпечення. Сьогодні основними